

Nərmin Quliyeva
ADU, dissertant

«BRITISH» VƏ «ENGLISH» KONSEPTLƏRİNİN ƏSAS MAHİYYƏTİ VƏ REPREZENTASIYA VASİTƏLƏRİ

Açar sözlər: britaniyalı, ingilis, konsept, linqvokulturoloji, reprezentasiya

Keywords: british, English, concept, lingvocultural, representation

Ключевые слова: британский, английский, концепция, лингвокультурное, репрезентация

Britaniya mədəni dəyərlər sistemində «Britishness» konsepti əsas elementlərdən biridir.

Məlum olduğu kimi, Britaniya linqvokulturoloji sosiumu konseptin əsas mədəni spesifik dəyərlərini referensial və tənzimləyici əlamətləri sferasının müəyyənləşdirilməsi baxımında reprezentasiya edən assosiativ əlamətlərin təqdiminin mürəkkəb mənzərəsi ilə səciyyəlidir. Bununla bağlı, fikrimizcə, ən vacib mahiyyətlər bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədar və bir sıra hallarda identikləşdirilən «Britishness» və «British identity» konseptləridir. Müxtəlif mənbələrin verilənlərinə görə, Britaniya mentalitetinin ən tipik xarakteristikalarına fərdiyyətçilik, eqosentrizm, özünə-məxsusluq, snobizm, az sözlülük, təcridçiliyə meyli daxildir [16; 5]. Bunu da qeyd edək ki, bu halda «British» və «English» kimi vahidlər bir sıra əsərlərdə sinonimlər kimi nəzərdən keçirilir. Bununla belə, biz burada onlar arasındakı fərqləri yalnız işlədilmə sahəsinə görə deyil, həm də onların məzmun sahələrinin representativliyi plandında nəzərdən keçirməyi məqsəduyğun hesab edirik.

Britaniyalıların təcrid olunmuş mövcudluğa meyli daha çox onların adada (yaşama) vəziyyətinin spesifikliyi ilə izah olunur [14; 16], bu da onların paremiologiyası və frazeologiyasının xüsusiyyətlərində əks olunmuşdur. Məsələn, Good fences make good neighbors», «An Englishman's house is his castle», «An Englishman's home is his castle», «to be home and dry» (to have succeeded in doing something, or to have done the most difficult part of it so that you can finish it easily without any problems), «home from home» (a place where you feel as comfortable as you do in your own home) (Longman Idioms Dictionary). «Foreign» sözü ingilislərin çoxu üçün, adətən, neqativ konnotasiyalıdır.

Britaniya özəlliyini bildirmək üçün bir çox hallarda «different» vahidindən istifadə edilir. Məsələn, «All this does not make them better or worse than other Europeans, but, as so many foreign observers have testified, it does make them different». (J.B. Priestley);

T.A.Kamova bununla bağlı qeyd edir: «Britishness is not simply about something called the national character', but has to be seen as a nexus of values, beliefs and attitudes which are offered as unique to Britain and to those who identify as, or wish to identify as, British. In other words Britishness is a state of mind: a belief in a national identity which is part and parcel of one's sense of self' [13, s.114]. Eyni zamanda britaniyalılar və amerikalıların özünüidentifikasiyasının

müqayisəli təhlili göstərir ki, ABŞ sakinləri ilə müqayisədə britaniyalılar sosial rənglərə və fərqlərə daha çox diqqət yetirirlər: «Americans are more used to generalization while identifying themselves, as far as British are concerned they tend to have very detailed images, which would stand for different social groups and classes, depending on age and sex» [13, s.133].

Qeyd olunan xarakteristikalarla yanaşı britaniyalı mentaliteti üçün ən mühüm olanı «freedom» məzmunlu elementdir. Tədqiqatçılar bu məqama dəfələrlə diqqət yetirmişlər. T.A.Kamova «On British/American Cultural Studies» əsərində britaniyalıları belə səciyyələndirir: «Three men in a Boat to Say Nothing of the Dog», «the birthright of every Englishman» and they would struggle fiercely if danger of losing it would occur, this evident, for example, in speeches of Winston S.Churchill: «Victory, victory at all costs, victory in spite of all terror, victory, however long and hard the road may be; for without victory, there is no survival» [13, s.116].

V.V.Oşşepkova amerikalıların britaniyalılar haqqında spesifik təsəvvürləri faktını qeyd edərək bildirir ki, Amerika sosiomunda britaniyalılar haqqında stereotip xarakteristikalar nəzakətlik, ədəblilik, etik normaları bilmə, özünü cəmiyyət içərisində apara bilmə, köhnə adət-ənənələrə riayət etməkdir. Amma tədqiqatçı bunu da qeyd edir ki, «amerikalılar ingilislərin davranışlarına heyran olsalar da, öz ölkələrində bu qədər mərasimlərin olmasını istəmirlər» və bunu da dərk edirlər ki, «Britaniyanı hamının özlərini qarışdırıb da olsa, amma xoşagələndirən apardığı ölkə kimi qavranılması əslində gerçəklikdən çox uzaqdır və bu ölkədə olmuş adamlar oradan yalnız müsbət deyil, həm də mənfi təəssüratlarla qayıdırlar» [15, s.295- 296].

Öz tədqiqat əsərində C.B.Pristlinin «The English» kitabına müraciət edən M.M.Filippova bu göstərilən müddəalara bir sıra misallar gətirir: «Hazlitt tells us somewhere about a Frenchwoman who married an Englishman, probably about the middle of the eighteenth century, and when her French friends complained about his long silences she said solemnly: 'He is thinking about Lock and Newton'. Fifty to one he wasn't, and we can lay the same heavy odds against the nearest silent Englishman being deeply engaged comparing the 'Big Bang' and the 'Steady State' theories of the universe. But we could be wrong - and he might even be working out an entirely new theory» [16].

Bunu da qeyd edək ki, şəxsi müstəqillik hissi, özünün şəxsi məkanına malik olma hüququnun dərk, Azərbaycan dilinə tərcüməyə çətin gələn «» sözü britaniyalıların vacib xarakteristikası qismində çıxış edirlər. Bu spesifik xarakteristika britaniya cəmiyyətində fərdiyyətçilik konsepsiyası ilə sıx qovuşur.

R.Y.Boqaçovun fikrincə, ingilisdilli xalqların milli şüuru üçün «şəxsi həyat, privatlq (privacy) və azadlıq (freedom) bir-biri vasitəsilə müəyyənləşdirilir və vahid tamlıq təşkil edir» [10, s.15].

Dil ifadəsi spesifikliyi baxımından dəfələrlə tədqiq olunmuş «privacy» konsepti [11; 12; 14] indi də tədqiqatçıların diqqətini cəlb etməkdədir. Aşağıdakı kontekstdə o, «home» və «individual freedom» kimi konseptlərlə sıx bağlıdır: «The privacy rules, for example, are so obvious that you could spot them from a helicopter, without even setting foot in the country. However about any English town for a few minutes, and you will see that the residential areas consist almost

entirely of rows and rows of small boxes, each with its own tiny patch of green. In some parts of the country the boxes will be of greyish colour, in others, a sort of reddish-brown. In more affluent areas, the boxes will be spaced further apart, and the patches of green attached to them will be larger. But the principle will be clear: the English all want to live in their own private little box with their own private little bit" [17].

Söyləmin müəllifi leksik paralelizm priyomuna müraciət edərək, real dünyada təcrid olunmuş müxtəlif xüsusiyyətli obyektləri (boxes, patches) sadalayır. Bu obyektləri birləşdirən insanı əhatə edən gerçəklikdəki əsas funksiyalarıdır – tərkibində təkrarlanan əsas «private» vahidi olan «to live in their own private little box with their own private little bit» söz birləşməsi vasitəsilə dil səviyyəsində representasiya olunan tənhaləşməyə nail olmaq.

Xüsusi inandırma effekti kimi ritorik məqsədə çatmağa ifadənin əvvəlindəki «the privacy rules» söz birləşməsinə nisbətə realizə olunan metaforalaşma kömək edir: «so obvious that you could spot them from a helicopter, without even setting foot in the country». Başqa sözlə, misal gətirilmiş kontekstdə «privacy» deyimini müəllifi tərəfindən Britaniya mövcudluğunun ayrılmaz hissəsi kimi təqdim olunur.

Bununla yanaşı, V.V. Oşşepkovanın hesab etdiyi kimi, «ingilislərin xarakteri haqqında danışmaq, rusların, çinlilərin və ya bütövlükdə istənilən başqa bir xalqın xarakteri haqqında olduğu kimi, çətindir. Nə qədər insan varsa, bir o qədər də xarakter var. Amma müəyyən tipik cizgilər və ya davranış normaları, şübhəsiz, bir xalqı digərindən fərqləndirirlər. İngilislərdə bu ümumiləşdirici cizgilər sabitlik və səbatlılıq, dözümlülük və başqalarının işlərinə qarışmamaq, qapalılıq və fərdiyyətçilikdir. İngilis xarakterinin cizgiləri yetərinə aydındır, cəmiyyətin bütün siniflərinə xasdır və demək olar ki, zamanın təsirinə məruz qalmırlar. Vurgulanır ki, ingilisləri birləşdirən keyfiyyətlər, onları ayıran keyfiyyətlərdən xeyli çoxdur» [15, s.293-294].

İngilislərin əsas xüsusiyyətlərindən biri də evdə olmağa üstünlük verməkdir. bu problem bir çox humanitar yönümlü əsərlərdə, o cümlədən «home», «house» və s. kimi konseptlərin öyrənilməsinə həsr olunmuş dilçilik əsərlərində [13; 10] linqvokulturoloji konseptologiya səpkisində işıqlandırılmışdır. Məsələn, aşağıdakı halda həmin deyim mənə məzmununun məlum atalar sözüne aid edilməsi realizə olunur: «But an Englishman's home is much more than just his castle, the embodiment of his privacy rules, it is also his identity, his main status-indicator and his prime obsession... This is why a house is not just something that you passively «have», it is something that you «do», something that you «work on» [5, s.113].

Misal çəkdiyimiz deyim dil səviyyəsində «home» konseptini representasiya edən tematik yekcins qrupun iştirakı ilə səciyyələnir («more than just his castle, the embodiment of his privacy rules, it is also his identity, his main status-indicator and his prime obsession»). Onun elementlərinin semantik xarakteristikası həm də bir tərəfdən həmin konseptin britaniya dəyərlər sistemində requlyativ səciyyəli olması, digər tərəfdən isə, onun mənə tərkib hissələrinin «privacy» konseptinin məzmun strukturunun elementləri ilə sıx qovuşması haqqında danışmağa əsas verir (məsələn, «the embodiment of his privacy rules»).

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, Böyük Britaniya əhalisi bütün tarixi boyu yekrəng olmadığı üçün çox vaxt eyniləşdirilən «Britishness» və «Englishness» anlayışları daha dərindən nəzərdən keçirilməlidir.

Tədqiqatçıların çoxu bildirir ki, «Britishness» anlayışı ən müxtəlif «national identities» məcmusu olan britaniya linqvokulturoloji müxtəlif nümayəndələrini birləşdirən olduqca dəqiq xarakteristikadır:

«This is very important for being Britain a multinational country, with quite a long history during which the boundaries of this country had been changed many times due to the expansions in other territories and that in the same time means a migration of people, the homogeneous population becoming heterogeneous. And now one of the main property of the nation is becoming less distinctively recognized while quite different, new languages are spoken within the one and the same territory. That means that Britishness unites several national identities, several types of consciousness» [13, s.114-115].

«You have to understand that what it means to be British is in a state of constant flux» [8].

Artıq qeyd olunduğu kimi, yaranmış vəziyyət Britaniya adalarının hələ də öz kökləri ilə fəxr edən, amma vahid ölkə daxilində eyni bir dövlət qurumuna aid olan sakinlərinin özünüidentifikasiyasının xüsusiyyətlərini şərtləndirir. Bunu bariz göstərən materiala müraciət edək:

«Gwyn Williams, for instance, would never call himself an Englishman, although he has lived and worked in London since he was fifteen. He was born in Cardiff and both his family name and his Christian name are Welsh. He has not a drop of English blood in him". "Ian Macdonald, too, always thinks of himself as a Scott. Both Ian and Macdonald are Scottish names. Yet Ian had never lived in Scotland; his father and his mother left their home town, Inverness, and settled in London as soon as they were married. Ian's wife Peggy - she was Peggy O'Flaherty before she married — is pure Irish. She was born of Catholic parents in Londonderry in Northern Ireland» [7, s.31].

Bununla bağlı «English» anlayışı xüsusi vurğulanır.

«Longman Dictionary of English Language and Culture» bu vahidin aşağıdakı translyasiya variantını təqdim edir: «1) from or connected with England or Britain: an English pub | My father is Scottish and my mother is English; 2) connected with the English language: English grammar | English lessons; 3) from or connected with the UK. People sometimes say «English» when they mean «British»: British companies»; «English — 1) the language of Britain, the US, Australia, Canada, and several other countries; 2) English language and literature as a subject of study: a professor of English; 3) the English - people from England, or sometimes from all of Britain».

Göstərilən fenomeni əks etdirən bir neçə kontekstə müraciət edək:

«Bradford was found to have outstandingly "English" characteristics, with a high number of tea rooms and cricket clubs". The West Yorkshire city has long had Muslims, Sikhs, Hindus and Christians living alongside one another, but not without tensions: in 2001 there were massive race riots, with clashes stoked by the National Front and the Anti-Nazi League» [9].

Britaniya şairi Y.Makmillana müraciət edək. Onun üçün «Englishness» sözünün semantik tərkib hissəsi belədir: «You can either take the John Major view of Englishness, that it is about warm beer; or the idea of radical Englishness - that we've been invaded so many times Englishness is a construct, and can comprise a multiplicity of languages and cultures» [9].

Bu kontekstlərdə söyləmlərin müəllifinin «English» kateqoriyasına aidiyini göstərən əsas amil qismində əsasən bilavasitə mədəni aspektlər çıxış edir. Məsələn, bu söyləmlərdə mədəni realiləri bildirən belə vahidlər realizə olunur: «morris dancing (any of various old English country dances usually performed outdoors in the summer by a group of men who wear special white clothes to which small bells are often fixed) », «Green sleeves» («an English song from the end of the 16th century, which most people in the UK and the US know. Some people believe it was written by King Henry VIII»), «cricket clubs» («cricket — outdoor game, popular in Britain, played in summer »), «brass bands» («a band consisting mostly of brass musical instruments»)/ «When British people think of brass bands they often think of the industrial towns in the North of England, where brass bands are very popular») və s.

Aşağıdakı misalı da nəzərdən keçirək: «Since 1066 the blood of many other races has been added to the original English mixture. Not only have Welsh, Scots and Irishmen made their homes in England, but also Jews, Russians, Germans - people from almost every country in Europe - as well as many West Indians, Indians, and others from the Commonwealth. As the English are such a mixed people, local customs and accents in England vary a great deal and local pride is still strong in some parts of the country. Both Leonard Townsend and Herbert Perkins always think of themselves as northerners, although they have moved to the south. Leonard is as proud of being a Yorkshireman as Jan Macdonald is of being a Scot. The closer one gets to London, the less one notices such differences, for London is a melting-pot. People from all over Britain and from all over the world pour into the giant city. It is as difficult to find a typical Englishman as it is to find a typical Briton» [7, s.32-33].

Bu halda müəllif təkidlə Böyük Britaniya əhalisinin milli tərkibinin çox müxtəlif olmasını vurğulayır və bu da mətnədə «the blood of many other races», «the original English mixture», «made their homes in England», «almost every country», «such a mixed people», «vary a great deal», «notices such differences», «the giant city», «difficult to find a typical Englishman» kimi söz birləşmələrinin işlədilməsi faktı ilə təsdiqlənir. Bununla bağlı «London is a melting pot» məşhur metoforik ifadəsi işlədilir və bu, insanları ümumi ərazi və məqsədlər və dəyərlərlə birləşdirən Böyük Britaniya paytaxtı əhalisinin çoxmillətli və polimədəniyyətli olmasını vurğulayır.

Eyni zamanda bu parçada qeyd olunur ki, «English» anlayışının özü tamamilə təbii şəkildə «British» anlayışı ilə eyniləşdirilə bilər və özü də sonuncu «a typical Briton» söz birləşməsi ilə təmsil olunmuşdur və bu da onların Britaniya adalarının köklü əhalisinə aid olması faktını vurğulayır.

Bütövlükdə mədəni əhəmiyyətli qiymətləndirmə konseptlərinin linqvistik yozumu ilə bağlı məsələlərin öyrənilməsi milli mentalitetin universal və milli-spe-

sifik xüsusiyyətlərinin müəyyənəşdirilməsinə, global linqvokulturoloji məkanda xüsusi status kəsb edən mədəni markerlərin aşkar edilməsinə kömək edir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə.Ə. Mətni anlama modelləri. -Bakı: Səda, 1999, 345 s.
2. Abdullayev S.Ə. Qeyri-səlis dilçilik təcrübəsi. -Bakı: Victory, 2013, 596 s.
3. Cahangirov F.F. Dil və mədəniyyət. (Magistratura pilləsi üçün dərslik). -Bakı: Elm və təhsil», 2014, 308 s.
4. Veysəlli F.Y. Koqnitiv dilçilik: əsas anlayışları və perspektivləri. Studia philologica. VII. -Bakı: Mütərcim, 2015, 120 s.
5. Fox, K. Watching the English : the hidden rules of English behaviour [Text] / K.Fox. - London : Elodder and Stoughton, 2004. - 424 s.
6. Longman Dictionary of English Language and Culture [Text]. - 3rd ed. - Harlow ; Pearson Education, 2005. - 1620 p.
7. Musman, R. Britain today [Text] / R.Musman, D'Arcy Adrian-Vallance. -Harlow : Longman, 1996. - 156 s.
8. New Statesman 14.12.2009
9. The Independent 21.10.2010
10. Богачев, Р.Е. Отражение английской языковой картины мира в концептах «HOME», «FREEDOM», «PRIVACY», «COMMON SENSE» [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Р. Е. Богачев ; БелГУ. - Белгород, 2007. - 22 с.
11. Вишнякова, О.Д. Анализ культурного концепта в контексте «фамильного сходства» [Текст] / О.Д. Вишнякова // Вестник Поморского университета. Сер. Гуманитарные и социальные науки. - 2009. - № 2. - С. 43-48
12. Джиоева, А.А. Английский менталитет сквозь призму языка: концепт «privacy» [Текст] / А.А. Джиоева // Вестник Московского университета. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2006. - № 1. - С. 41-59.
13. Комова, Т.А. Основы сопоставительной культурологии [Текст] / Т.А. Комова. - М. ; Изд-во МГУ, 2000. - 168 с.
14. Кузьменкова, Ю.Б. От традиций культуры к нормам речевого поведения британцев, американцев и россиян [Текст] / Ю. Б. Кузьменкова; Гос. ун-т Высш. шк. экономики. - М. : МАКС Пресс, 2008. - 314 с.
15. Ощепкова, В.В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии [Текст] : учеб. пособие для студентов вузов / В. В. Ощепкова. - М. : ГЛОССА-ПРЕСС ; СПб. : КАРО, 2006. - 336 с.
16. Филиппова, М.М. Английский национальный характер [Текст] : учеб. пособие / М. М. Филиппова. - М.: АСТ: Астрель, 2007. - 382 с.: ил., портр. - (On englishness).
17. <http://englishpatterns.com>

Summary

The essence of the “British” and “English” concepts and their means of representation

The concept of “Britishness” is one of the key elements in the British cultural system of value. The author of this article extensively investigated the “British” and “English” concepts and their means of representation.

Резюме

Суть "британских" и "английских" концепты и средств их репрезентации

Концепт "Британства" является одним из ключевых элементов в британской культурной системе ценности. Автор данной статьи подробно исследовал "британский" и "английский" концепты и средств их репрезентации.

*Rəyçi: fil.e.d., prof. A.Məmmədov
ADU-nun Ümumi dilçilik kafedrasının
26.12.2016-ci il tarixli iclasının
05 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 07.02.2017